

Elek István

Mi köze e képnek a valósághoz? Alig valami. Valótlan tényekre alapozott, hamis jellemzésekből összetoldott, összetakolt torzkép.

Megdicsőítés és lejáratás

zett szelleméhez. Illetve, ha tartózkodni akarunk a minősítésüktől, azt mondhatjuk: éppen arra világítanak rá, milyen nehéz dolga lehetett azoknak, s közöttük Donáthnak, akik szívügyüknek érezték a szótértés és az együttműködés előmozdítását. Milyen lehetetlenben reménykedtek, amikor azt hitték, hogy a szellemi élet csoportjai között a harmincas években vagy tán még korábban ázott árkok betemethetők a demokrácia, a nemzet és a gazdasági felemelkedés közös ügyeinek képviseletében.

Hervasztó tapasztalás, elkedvetlenítő tanulság.

Persze nem először vagyunk kénytelenek szembesülni vele.

Mi köze ennek a helyzetrajznak a valósághoz, kedves Kis János?

VALÓTLAN, HAMIS JELLEMZÉSEK

„A népiek, a 30-as évek írói mozgalmának hagyományait követve, elutasították a politikai szerveződést, mint ami szükségképpen szűk csoportérdek képviseletére korlátozódik. Céljuk valamilyen laza szervezetszerű szellemi mozgalom elindítása volt, a nemzet erkölcsi és kulturális megújulásának érdekében. Ehhez nem látszott szükségesnek átlépni a pártállami rendszer írott s íratlan szabályain. Elegendőnek tűnt megújítani a hallgatólagos egyezséget, mely a 60-as években kötetett a kommunista vezetés és az értelmiségi tekintélyek között.

A demokratikus ellenzék is nemzeti megújulásban gondolkodott, de ezen a diktatúra visszaszorítását, az alapvető emberi jogok megszilárdítását, a politikai pluralizmus felé vezető fejlődést értette. Ezért mi nem értük be politikailag megfoghatatlan szellemi mozgalmak kezdeményezésével. A civil társadalom függetlenné válásának lehetséges módozatait kerestük. Nem előnyösebb alkura törekedtünk a réginel, hanem túlléptünk a személyes egyezkedések rendszerén. Jogokat követel-

tünk, s kihívó módon gyakorolni kezdtük a jogainkat.

Nemcsak a politikai értékek különbségei s az ezekből adódó taktikai különbségek osztották meg a két tábor. Az ellenzék a magyar politikai gondolkodás nyugatias hagyományait folytatta, a népnemzeti csoportosulás a harmadikutas tradíciókat. S köztünk állt egy súlyos történelmi trauma, a 30-as évek népi-urbánus konfliktusa.”

Mi köze e képnek a valósághoz?

Alig valami. Valótlan tényekre alapozott, hamis jellemzésekből összetoldott-foldott, összetakolt torzkép. Elképzelhető az, hogy politikai szándékú tudatos hamisításról van szó? Hogy voltaképpen e cikkével is politizál a szerző? És felfogásában a cél szentesíti az eszközt? Nem tartom valószínűnek. Az az érzésem, hogy komolyan gondolja, amit összehozott. S épp ezért csüggesztőbb hatásúak az eset tanulságai is. Úgy látszik, olyan mélyen ülő ellenszennvel, előítéletekkel nézte a népieket egykor, és/vagy figyelte az elmúlt bő évtizedben politizálásukat, hogy még ma is csődöt mond velük szemben az elemző-készsége, képtelen szerepük tárgyilagos leírására és megközelítőleg is hiteles jellemzésére.

Azt írja Kis János, hogy a népiek a kései Kádár-korszakban a harmincas évek hagyományát követve elutasították a politikai szerveződést, mint ami szükségképpen szűk csoportérdek képviseletére korlátozódik. Finoman fogalmazva mulatságos az állítás mindkét fele. A népi írói kör, népi ideológia, népi mozgalom kifejezések a kezdetektől, vagyis a harmincas évektől napjainkig gyűjtőfogalmak. Közéleti szereplők és közéleti kezdeményezések egymástól olykor jelentősen különböző szellemi, politikai törekvéseinek közös megnevezésére szolgáltak. Néhány közös érték, hangsúlyozott szempont alapján, és képviselőiknek a gyakran politikai nézetkülönbségeken át is érvényesülő szolidaritása nyomán.

A népi gondolat kétségtelenül cikkek, könyvek lapjain je-

lentkezett a harmincas évek elején, és közirói, szellemi reformmozgalomként vált jelentős véleményformáló erővé az évtized derekára. Ám e mozgalmából nőtt ki 1939-ben a Nemzeti Párt. Vagyis miközben voltak persze a szellemi irányzatnak olyan képviselői, akik elutasították a pártpolitikai tevékenységet, a népiekről általánosságban azt állítani, hogy elutasították „a politikai szerveződést” – méghozzá elvi alapon –, ez felfoghatatlan butaság. Csakúgy, mint a népi mozgalom, szellemi hagyomány nyolcvanas évekbeli követőiről mondani ezt.

És ugye ezt sem gondolod komolyan, kedves Kis János?

ALKATI SAJÁTÓSÁGOK

Az lett volna a különbség a demokratikus ellenzék és a népnemzeti csoportosulás között, hogy az utóbbiak az előbbiekkal ellentétben nem léptek át a pártállami rendszer írott és íratlan szabályain? Amíg az előbiek nemzeti megújuláson a diktatúra visszaszorítását, az alapvető emberi jogok megszilárdítását, a pluralizmus felé fejlődést értették és a civil társadalom függetlenségének lehetséges módozatait keresték, jogokat követeltek és kihívóan gyakorolták jogaikat, az utóbbiaknak a nemzeti megújulás csak előnyösebb alku lett volna a kommunista vezetéssel? A 60-as években az értelmiséggel kötött hallgatólagos egyezséget akarták megújítani? S ezért kezdeményeztek volna laza szervezetszerű szellemi mozgalmat a nemzet erkölcsi és szellemi megújulásának szükségességét hirdetve?

Miért kell neked ekkora kapitális hülyeségeket papírra vetned, kedves Kis János? Ha ti illegális kiadványokban és külföldön, névvel vagy álnévvel bíraltatok a Kádár-kurzust, illetve aláírásaitokkal tiltakoztatok különféle intézkedései ellen, ha ti hangot adtatok a hivatalosságával ellentétes véleményeteknek számotokra különösen fontos kérdésekben, legális, féllégális vagy illegális fórumokon, az

TIZENÖT ÉVE halt meg *Donáth Ferenc* marxista politikus. 1937-ben a Márciusi Front egyik alapítója volt, a háború alatt az antifasiszta ellenállás résztvevője. 1945-ben a földreform, földosztás kommunista párti felelőse. 1951-ben a Kádár-per másodrendű vádlottja, 1958-ban a Nagy Imre-peré. Mindkét-szer több évet tölt a börtönben. Második szabadulása után agrárkutatóként dolgozik. A hetvenes évek végétől 1986-os haláláig résztvevője, fontos szereplője, szervezője a rendszer demokratizálásáért szót emelő értelmiségi csoportok együttműködésének.

Az *Élet és Irodalom* július 13-i számában hárman is emlékeznek rá, *Kis János*, *Ludassy Mária* és *Eörsi István*. Mindhárom hangsúlyozzák az utóbbi korszakát, szerepét a Kádár-kor kései szakaszának értelmiségi mozgolódásában. Különösképpen a későbbi két nagy politikai párt kezdeményei, az úgynevezett népi és urbánus csoportok közötti szótértés előmozdításában.

Azokban az években a köztvélekedés szerint a három mai emlékező az urbánus értelmiségi körhöz tartozott. Azt hiszem, igazuk van Donáth megítélésében, közvetítői szerepének kiemelésében. Írásaik azonban sajnos méltatlanok a megid-

változatlanul dicséretes szabályatlápnak számít? Ellenben ha mi tettük ezt – hogy csak néhány nevet említsék, *Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Csurka István, Kiss Ferenc, Lezsák Sándor, Nagy Gáspár, Csengey Dénes, Für Lajos, Albert Gábor, Bába Iván, Kiss Gy. Csaba, Kovács István, Bertha Zoltán, Tóth Erzsébet* stb. –, némelykor veletek együtt, máskor töletek függetlenül, számunkra különösen fontos ügyekben, az már nem számít a pluralizmus felé tett lépésnek, az nem erősítette a civil társadalmat? Úgy emlékszem, a nyolcvanas években még tisztában voltál vele, hogy az volt, annak számított, azt erősítette.

A rendszerrel, illetve az állampárttal szembeni fellépés nyíltságában és keménységében a két csoport között kétségtelenül jelentős különbség volt a rendszerváltozást megelőző évtizedben. Ez azonban sokkal erősebben függött össze a szóban forgó szereplők alkati, mentális sajátosságaival, szakmai előéletükkel, egzisztenciális helyzetük eltéréseivel, illetve taktikai megfontolásaikkal, a megszólítandók körével, a közvetlenül elérendő céljaik különbségével, a társadalom hatásos befolyásolásáról alkotott eltérő nézeteikkel, mint a pártállami rendszer, az egypárti paternalista diktatúra megítélésének elvi különbségeivel. Ilyen különbségek ugyanis nem voltak közöttük. Egyik csoport sem gondolta, hogy jobb az antidemokratikus politikai rendszer, mint a demokratikus, jobb az egypártrendszer, mint a többpárti, jobb az egy kézben tartott nyilvánosság, mint a plurális stb.

KÖZÖS AKCIÓK

Ha van módunk az előbbinél árnyaltabb képet rajzolni a valóságról, persze a rendszerhez való viszonyulás sokféle változattal mutathatjuk meg a csoportokon belül is. A szereplők magatartása, kritikai fellépésük nyíltsága és radikalizmusa ráadásul időben is sokat változott. Továbbá személyes kapcsolatok sokasága, közös ak-

ciók, tiltakozó fellépések fűzték össze a két csoport szereplőit. Illetve olyan közvetítők, akik szellemi, politikai értékrendjük és/vagy a rendszerrel szemben tanúsított politikai magatartásuk alapján egyszerre kapcsolódtak ide is, oda is, érezték magukat jól többé-kevésbé itt is, ott is. S ami ennek a fonákja, volt itt is, ott is némi hiányérzetük, voltak némiképp emitt is, amott is elégedetlenek a jellemző felfogással.

Közbevetőleg, ám korántsem mellékesen, hadd jegyezzem meg, nem tetszenek nekem ezek a csoportokat megnevező fogalmak. Ez nem PC, kedves Kis János. Ez a nyelvhasználat, ez bizony egyáltalán nem korrekt.

MEGTAGADOTT ELLENZÉKISÉG

Demokratikus ellenzék és népi-nemzetiek? Ezek a csoportjelölő fogalmak a 90-es évek nyelvpolitikai küzdelmének termékei. A baloldali liberális értelmiség eredményes ügyeskedésének köszönhetően nyert széles körben polgárjogot a használatuk a nyilvánosságban. Ez a fogalom az egyik egykori ellenzéki irányzat visszamenőleges megdicsőítését és a másik lejárátását szolgálja. Kisajátítja a Kádár-korszak ellenzékiességének teljességét az urbánus értelmiségi hagyományhoz kapcsolódó polgári radikális vagy emberi jogi ellenzéknek. A népi, nemzeti ellenzék pedig ugyanazon mozdulattal kilöki onnan. Egyfelől megtagadja tőle az ellenzékiességet, másrészt annak a nem túl jelentős, de valóságos érdemeinél is rosszabb emlékü pártpolitikai irányzatnak a nevével bélyegzi meg, amely az MDF-en belül támadt fel 1991–92-ben az antall irányvonal bírálójaként. Majd rövid pályafutás után megszűnt, hívei pedig szétrajzottak. 1994 után nagyobb részük vélhetőleg a MIÉP-ben és a Független Kisgazdapártban talált új politikai otthonra.

Ez a fogalom páros egyébként sem az említett csoportok egykori önmegnevezésével nem egyezik, sem közös ellenfelük szóhasználatával.

Apropó, miféle lelki készítésre képes vajon a szerzőnk leírni még ma is ezt a mondatot? „Az ellenzék a magyar politikai gondolkodás nyugatias hagyományait folytatta, a népi-nemzeti csoportosulás a harmadikutas tradíciókat.”

Ez kétféle értelemben is hamisítás, kedves Kis János. Nyugodjatok már végre bele: ti nem a magyar politikai gondolkodás nyugatias hagyományait folytatátok, hanem legfeljebb csupán a több szálból fonódó nyugatias hagyomány egyik szálát. Egy másik szálát ennek a nyugatias hagyománynak éppen a népiek fonták a harmincas években. Másrészt csaknem a nyolcvanas évek végéig voltaképpen mindkét csoport politikai eszméi, társadalom- és gazdaságpolitikai céljai elhelyezhetők a tágan értett harmadikutaság gondolkodási körén belül. Gondoljunk csak a semlegesség, a munkahelyi önkormányzat, gazdasági öngazgatás itt is, ott is nagy rokon-szenvvel emlegetett céljaira.

MÉLYÍTETT ÁRkok

Olvasom tovább a cikket, s azt látom leírva, hogy Donáth Ferenc meghalt, épp mielőtt szétesett a pártállami rendszer és megszületett az új magyar demokrácia. Maga alá temetve a korábban emlegetett „árkok betemetésével való próbálkozást is. Miközben a harmadikutaság súlyos vereséget szenvedett, tápláló forrása, a Nyugat-ellenes és antiszemita érzület újraéledt.”

Három állítás, három tévedés és torzítás.

Minden tisztelem mellett is kénytelen vagyok megjegyezni, Donáth Ferencet is és a pártállami rendszer összeomlását is túlélte az árokbetemető szándék és próbálkozás. Sőt időnként még ma is fel-felvillan egy-egy efféle mozdulat. Az Élet és Irodalom három cikkét azonban kétségtelenül nehéz lenne velük összetéveszteni. Ezek a cikkek inkább mélyítik, mintsem hogy betemetni próbálnák azt az árkot.

Ami pedig a harmadikutaság súlyos vereségét illeti, nem

látok okot különösebb örömrre. Ha több érvényesült volna egyfelől a belső erőforrásaink gazdaságosabb felhasználására, sajátos megoldások keresésére ösztönző erejéből, másfelől az uralkodó gazdaság- és társadalompolitikai eszmék kritikátlan másolását fékező hatásából, belsőleg kiegyensúlyozottabb fejlődésben lehetett volna részünk az elmúlt évtizedben. És ma egészségesebb közszellem jellemezné országunkat, kevesebb és kevésbé mély árkok szelnék át társadalmunkat. A harmadikutaság ugyanis, ha a korhoz kötött intézményi, állampolitikai, gazdasági, társadalompolitikai formulák mögötti lényegét vizsgáljuk, a harmincas években is, később is a hagyományos baloldali és jobboldali szellemi, politikai irányzatokkal egyaránt elégedetlen társadalomkritikai gondolkodás kifejezője volt. Szemben állt a valóságidegen baloldali teóriákkal is, de a státus quo érintetlen megőrzésének programjával is. Az egymással engesztelhetetlenül szemben álló politikai irányzatokat és szellemi törekvéseket egyfajta józan székspszissel, földön járó pragmatizmussal vizsgálta, hogy mit hozhatnak a köznapi embernek, közösségeinek, a nemzetnek. S az egymással ellentétes, egymást látszólag kizáró értékek, politikai törekvések egyeztetésének, szintézisének igényével érvelt a kizárólagosságok mindig oly magabiztos képviselőivel szemben.

Azt a nézetet, hogy a harmadikutaság tápláló forrása a Nyugat-ellenes és antiszemita érzület volna, gondolom, érthető, hogy a fentiek után nem kívánom minősíteni.

Aminthogy a cikk ama más értékelő mondatára sem érdemes sok szót vesztegetni, hogy köztársaságunk „nem lett köztársaság, nem lett szabad és egyenlő magyar állampolgárok befogadó közössége”. Valóban nem. Legfeljebb csak annyira, amennyire, mondjuk Németország, Franciaország vagy épp Ausztria ma szabad és egyenlő német, francia és osztrák állampolgárok közössége.